

ION NĂDEJDE ȘI MIȘCAREA LITERARĂ DE LA IASI ÎN ANII 1880—1900

de **ION ARHIP**,
directorul Muzeului de Istorie a Moldovei, Iași

Iașii au fost numiți pe drept orașul luminii, mica Romă a românilor. Cronicile îngălbenite de curgerea vremii scot mereu la iveală noi mărturii privind trecutul de glorie al orașului de pe șapte coline. Fiecare loc de aici, fiecare clădire are păstrate în piatră sau pergamente neasemuite tezaure de amintiri, fiindcă la Iași au apărut „Dacia literară“, „Convorbiri literare“, „Contemporanul“ și „Viața românească“. Dar Iașii își păstrează cu noblețe o floare roșie la piept, ca simbol că a fost leagăn al mișcării muncitorești, el respirînd o mare devoțiune față de idealurile socialiste.

Cum arăta Iașii din anii 1880 ? Un scriitor spunea că e un bătrîn încăpățînat care nu vrea să moară, iar Xenopol afirma că el singurează încă pe altarul unirii neamului. „Dacia literară“ își mai păstrează ecourile sale, revista de mare prestigiu „Convorbiri literare“ se mutase la București și odată cu ea plecaseră și mulți junimiști.

Orașul trăia din amintiri. Spre bojdeuca din Ticău se auzeau niște pași meditativi, încet urca un bărbat potrivit de statură, cu fruntea înaltă, cu părul lăsat pe spate, cu ochii mari și visători.

Purta în buzunarul hainei cîteva file de hîrtie, cu un scris tare frumos. Titlul poeziei era subliniat de cîteva ori cu cerneală roșie și se numea „Împărat și proletar“.

În bojdeuca din Ticău se aude un glas de revoltă, punctat cu note de amară melancolie :

„Zdrobiți orînduiala cea crudă și nedreaptă / Ce lumea o imparte în mizeri și bogați. / Atunci cînd după moarte, răsplata nu v-așteaptă / Faceți ca-n astă lume, să aibă parte dreaptă, / Egală fiecare și să trăim ca frați“.

Și iată că se aude și vocea de bariton a lui Creangă : „Minunat de potrivit, bădiță Mihai. Cum am fost eu sărac ieri, și alaltăieri și săptămîna trecută și în an și în toată viața mea, apoi nu am fost de cînd sint“. În acest cadru molcom, specific ieșean, un om devine în oraș un obiect principal de discuție. Acesta era un tînăr de 22 de ani, care obținuse titlul de profesor de română și latină la Liceul Național, înlăturînd de la concurs pe toți candidații. Cărturar atlet, bărbosul și oacheșul Ion Nădejde fusese botezat „monstrul de știință“. Colosul întunecat și arămiu, omul cu palton ros, aruncat pe umeri, adîncit mereu în lecturi, se căsătorește cu Sofia Băncilă și, spre mirarea întregului tîrg, cei doi se declară fătîș atei, neconsemnînd să fie cununați de preot.

Căsuța din Dealul Sării, așezată nu departe de Bojdeucă, de casele unde locuiau Iorga, Jean Bart, Conta, marele savant Petre Poni, devine „cuibul nihilistilor” din Sărărie, sau „clubul oratorilor din Sărărie”, dobîndind prin destinul ei trăsături de personaj important. Aici încep să se adune muncitori, țărani, funcționari, elevi și studenți dornici de a-i asculta pe Gherea, Conta, Iorga, frații Ion și Gheorghe Nădejde, sau de a-i vedea din cînd în cînd pe Eminescu și Creangă.

Cum arăta acest „cuib al răzvrătiților”, unde locuiau soții Nădejde, căroră nu le erau deloc străine teoriile lui Marx și Engels ? O casă mică pierdută printre pomi, cu o cărăruie ce se ascundea printre flori. În interior bănci, „cu cîteva lăicere problematice, sub tavanul scund o lampă cu coviltir de tinichea, în față un fel de catedră, pe pereți manifeste și proclamații și peste tot o perdea de fum, nu de tămîie ca în comunitățile vechilor creștini, ci de tutun rău mirositor”. Seara „luminile se înmulțeau după ferești, grămada aceea de capete imberbe și bărboase și toate căpătau o aparență deosebită cînd era anunțată sosirea lui Gherea”.

Ușor se auzea cum se ridică și cade clapa de la portiță și pe cărare venea un om care „purta pe umeri un cap de șeic arab, cu dinți mai albi ca fildeșul. Straiul lui era simplu : veston de artist, cravată lavalieră care flutura la mișcările gesturilor, ochi scăpărători, vorbă caldă și toate atitudinile de tragedian rămas neangajat”.

Dacă frumoasa „Casă cu ferestre luminate” cum i se spunea vilei lui Pogor trăia din amintiri, deoarece Junimea se pierdea în negurile vremurilor, în Sărărie apare un nou focar de lumină, care era casa soților Nădejde. Tineri revoluționari vin și pleacă de aici cu teancuri ascunse de cărți și broșuri marxiste, pe străzile lașului ei îi călăuzesc pe țăranii care se îndreptau spre clubul socialist ca să ceară pămînt și drepturi. De la Ion Nădejde — mărturisește pictorul proletariatului și al țărănimii răscolate Octav Băncilă — „am învățat a simți și pătrunde nedreptățile sociale, mizeriile dezmoșteniților de soartă.

„Cuibul de nihilisti” devine periculos pentru autoritățile vremii, deoarece aici se plămădește revolta, se redactează proclamații și manifeste care cer drepturi pentru muncitori, pămînt pentru țăranii, învățămînt gratuit pentru toți copiii patriei.

De aceea, în fața casei veghează zi și noapte un sergent care îi notează într-un carnet pe cei ce intră în casa lui Ion Nădejde. Profesorul de istorie D. Teodoru lansează o epigramă care este repede recepționată în toată capitala Moldovei : „Dormi, Tănase, dormi în pace / N-am venit să-ți tulbur somnul / Nu mai vezi, pe lîngă tine / Nu lăsa să treacă omul”.

La poarta căsuței din Sărărie, în vara anului 1881, a fost prinsă o tablă mare pe care scria : „Redacția revistei Contemporanul”. Programul revistei, care apare la 1 iulie, este foarte sugestiv reprezentat : „A face cunoscut publicului român cum privește știința contemporană lumea”.

Așa cum mărturisește Jean Bart, revista a devenit „evangelia acelei vremi”. Tineri din toate categoriile vin în Sărărie pentru a da o mină de ajutor, ei descarcă revista care era adusă de la tipografie într-o căruță trasă de mină, ei lipeau benzile și mărcile și o duceau la poștă. Dimensiunile spirituale ale casei lui Nădejde capătă alte proporții cînd pragul ei este trecut de Eminescu și Ion Creangă. Cei doi mari clasici ai

literaturii române, prieteni cu frații Nădejde, intuiesc cu justețe meritele ce le avea revista, popularitatea pe oare o căpăta în rîndurile marelui public cititor. Se știe că Eminescu n-a colaborat la „Contemporanul“, dar poeziile lui erau cunoscute și învățate pe de rost de tinerii socialiști. Nu era nici o întîlnire unde să nu se recite „Împărat și proletar“, „Sărmanul Dionisis“, satirele, „Viața“, ș. a. În schimb Creangă, care rămăsese singur la Iași, se îndrepta mereu spre „Contemporanul“. El urcă de la Bojdeucă pînă la „fratele Ion“ ca să-i mai citească cîte oeva, căci îl omora dorul de bădița Mihai și nu mai era la Iași nici Maiorescu.

Dar această prietenie dintre Creangă și Nădejde a fost, la un moment dat, puțin zdruncinată de tînarul de 27 de ani, care, cum afirmă G. Călinescu, „avea o mare erudiție în cele mai nebănuite domenii“. Analizînd partea științifică din „Învățătorul copiilor“, Nădejde găsește că e plină de monstruoziități, dar, în schimb, cu multă atenție, aduce elogiul lui Creangă pentru povestirile „Păcală“, „Inul și cămeșa“, „Acul și barosul“ ș. a.

Asta l-a mărgulit adine pe Creangă, care publică în „Contemporanul“ din 16 decembrie 1881 două poezii populare ce poartă titlul : „Cînd eram în floarea mea“ și „Mielușica“. Sînt primele încercări de valorificare a folclorului nostru care vād lumina tiparului în revista ieșeană, deoarece „Mielușica“ este o nouă variantă a capodoperei „Miorița“. Stingîndu-se repede acest mic conflict, marele povestitor devine un musafir ales al revistei și tinerii revoluționari sînt în repetate rînduri oaspeții lui Creangă, pe care-l întrebă : „Ce mai faci moș Creangă, cum o duci cu sănătatea ?“, la care autorul *Amintirilor* le răspunde în stilul lui Nichifor Coțcariul : „tot mai bine stupesc în barbă și trag oghealul cu dinții“.

Cînd împotriva fraților Nădejde se dezlănțuie o adevărată campanie de intrigi și calomnii, culminînd cu suspendarea celor doi cărturari din învățămînt, Eminescu ia o atitudine fermă în „Timpul“, arătînd că „Frații Nădejde, de exemplu, sînt amîndoi tineri cu știință de carte, am putea zice că în degetul lor mic au mai multă știință decît Constantinescu și Crăciunescu în capete... Ei știu bine limbile clasice, mai multe limbi moderne, au înghițit cu ardoare ce le-a venit în mîna din științele naturale. E firesc ca asemenea naturi energice să fie izbite de spectacolul încurajării sistematice a nulităților, să le apuce un fel de disperare de viitorul societății în care trăiesc să să-și deschidă perspectiva unei reforme prin răsturnarea radicală a tot ce există“.

De la primul număr, „Contemporanul“ devine revista care va strînge în jurul ei toate forțele creatoare ale epocii. Poeți, prozatori, dramaturgi, cu largi vederi democratice găsesc în coloanele revistei o tribună de luptă. Aici se afirmă Constantin Miile, debutează cu versuri N. Iorga, își publică primele armonii simboliste poetul florilor D. Anghel și Traian Demetrescu, poeții muncitori Ion Păun Pincio, Neculuță, N. Beldiceanu, T. Speranția ș. a.

Proza este susținută de C. Miile, A. Bacalbașa, Jean Bart, Delavrancea, Vlahuță, Sofia Nădejde, iar critica literară de Ion Nădejde, Raicu Ionescu Rion și Dobrogeanu Gherea, care prin studiile sale despre Eminescu, despre poetul țărînimii G. Coșbuc dau o nouă orientare literaturii epocii. Se poate afirma cu certitudine că revista ieșeană, prin programul ei, prin condeiele ei, ce le-a adunat în coloanele sale, a deschis

drum publicațiilor prestigioase de mai târziu ca „Evenimentul literar“, „Semănătorul“ și „Viața românească“, îmbogățind cu noi opere tezaurul spiritual al poporului nostru. „Contemporanul“ este un izvor de inspirație pentru proletarii poeți ingenucheați, care se vor strînge în jurul revistelor simboliste de mai târziu.

Multă vreme unii critici rău intenționați au speculat greșelile romanticilor socialiști din Sărărie, încercînd ca să arunce un cearșaf negru acestei perioade, considerînd-o ca fiind un regres în istoria și cultura noastră. În cei 10 ani „Contemporanul“ a descătușat inițiative, a lansat noi valori și e suficient ca să-i citim în rîndurile simpatizanților pe Eminescu, Creangă, Vlahuță, Iorga, Coșbuc, Ibrăileanu, Stere, Anghel ca să avem un tablou concret a ceea ce a însemnat în cultura română revista din Iași.

Preluînd tot ceea ce este valoros, tot ceea ce au creat acești romantici de o mare sinceritate, și astăzi mai auzim din Sărărie o melodie ce se cînta atunci și care a devenit cu timpul un simbol al luptei comuniștilor în ilegalitate: „Mergînd pe-același drum cu tine / Ca tine-n temniți vom muri, / Poporul apărînd, ca tine / A noastră viața vom jertfi / Un sol vom fi și noi ca tine / Ce idei noi vom odrăslî, / Nainte mergători, ca tine, / Ferice timpuri vor veni“.

ION NÂDEJDE ET LES MOUVEMENT LITTÉRAIRE DE JASSI PENDANT LES ANNEES 1880—1900

R é s u m é

Ayant comme point de départ la description de l'atmosphère culturelle du Jassi des années 1880, l'auteur relève la personnalité de Ion Nădejde et sa contribution comme homme de lettres et révolutionnaire ayant des idées progressistes et connaissant les théories de Marx et Engels. Dans sa maison de Sărărie, centre de réunion des éléments progressistes et de diffusion des publications révolutionnaires, a été installée pendant l'été 1881 la rédaction de la revue „Le Contemporain“, dont parle l'auteur tout en faisant ressortir sa place et son rôle et présentant en même temps les liaisons créées entre Ion Nădejde et les plus représentatives personnalités de la vie littéraire et scientifique de la ville de Jassi pendant les deux dernières décennies du siècle passé.